

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Smluvní autonomie vs. ochrana slabší strany v moderním kontraktačním právu

Princip smluvní autonomie (též zásada autonomie vůle či kontraktační volnosti) představuje jeden ze základních principů soukromého, především pak smluvního závazkového práva, nicméně jeho význam je v současnosti relativizován rostoucím důrazem na ochranu (fakticky) slabší smluvní strany. Tento článek proto analyzuje napětí mezi těmito dvěma zásadami v kontextu moderního kontraktačního práva, přičemž se zaměřuje především na otázku, jaké jsou hlavní nástroje ochrany slabší strany a zda současná právní úprava zachovává rovnováhu mezi svobodou smluv a „spravedlností“ ve smluvních vztazích.

Smluvní autonomie vychází z předpokladu formální i faktické (tj. materiální) rovnosti kontrahentů a jejich schopnosti utvářet právní vztahy podle vlastní vůle a projevuje se pak v jejich svobodě smlouvu uzavřít, určit její obsah a zvolit si její formu, pročež tvoří jeden ze základních pilířů soukromého práva. Tento koncept je však v moderním právu stále častěji konfrontován s potřebou chránit smluvní stranu, která se s ohledem na okolnosti, za nichž dochází ke kontraktaci, nachází ve fakticky slabším, až „nespravedlivém“ postavení, v důsledku čehož dochází k postupnému omezování absolutní smluvní volnosti. Ostatně, již ve svém nálezu ze dne 11. 11. 2013, sp. zn. I. ÚS 3512/11, Ústavní soud ČR konstatoval, že *„ze střetu autonomie vůle a ideje rovnosti vyplývá ochrana slabší smluvní strany, a to s cílem dosažení vyvážené pozice, tj. spravedlnosti, ekvity či rovnováhy zúčastněných zájmů.“*

Ačkoliv je princip kontraktační volnosti spolu se zásadou *pacta sunt servanda* judikaturou dlouhodobě akcentován jako základ právní jistoty, připouští Nejvyšší soud ČR taktéž jeho limity, a to zejména v situacích, kdy existuje výrazná nerovnost mezi stranami, ať už ekonomická, informační či vyjednávací, a dotčené smluvní ujednání by tak bylo v rozporu s dobrými mravy. **Princip ochrany slabší strany** tedy představuje korektiv smluvní autonomie, který směřuje k vyrovnání ekonomicky, informačně a odborně nerovného postavení osob (jednoduše řečeno, slouží k dosažení „rovnosti zbraní“). Historicky se rozvinul především v oblasti práva pracovního a spotřebitelského, kde je asymetrie mezi stranami nejvýraznější, v obecné rovině se pak promítá do § 3 odst. 2 písm. c) zákona č. [89/2012](#) Sb., občanského zákoníku, podle kterého *„nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých“*. Za slabší stranu se přitom typicky považuje subjekt, který nemá reálnou možnost ovlivnit obsah smlouvy (nemůže vyjednávat), postrádá dostatečné informace nebo odborné znalosti či zkušenosti, anebo se nachází v ekonomicky nevýhodném postavení.

Současné kontraktační právo pracuje s komplexním souborem nástrojů ochrany slabší strany, jejichž cílem je kompenzovat faktickou nerovnost. Tyto nástroje lze systematicky rozdělit na normativní (legislativní), interpretační a aplikační (judikaturní), jejich společným jmenovatelem je oslabení absolutní smluvní autonomie ve prospěch materiální spravedlnosti.

Nejvýraznějším zásahem do autonomie vůle je **existence kogentních právních norem**, od nichž se smluvní strany nemohou odchýlit zpravidla vůbec (absolutně kogentní normy), případně se mohou odchýlit jen „jedním směrem“ (relativně kogentní normy, které jsou charakteristické spíše pro právo pracovní). Kogentní právní regulace chrání slabší stranu typicky *ex ante* (tzn. ještě před vznikem

sporu) a rovnosti mezi kontrahenty dosahuje zejména tím, že slabší straně přiznává více práv a méně povinností, a naopak straně silnější méně práv a více povinností. Jedná se tak o preventivní mechanismus, který se snaží zjevně nespravedlivé smluvní konstrukce eliminovat předem. Přehled obecné normativní ochrany slabší strany (mj. bez ochrany spotřebitele) je následující:

1. **Zákaz zneužití hospodářského postavení a vytvoření závislosti (§ 433 OZ)** – jedná se o obecnou úpravu ochrany slabší strany v hospodářském styku, dopadající zejména na závazkové vztahy. Při jednání mezi podnikateli je nutno zohlednit i § 5 odst. 1 OZ.
2. **Informační povinnosti ukládané silnější straně a požadavek transparentnosti** – tyto povinnosti mají eliminovat informační asymetrii, která je jedním z hlavních zdrojů nerovnosti. Transparentnost tedy neznamená pouze jazykovou srozumitelnost, ale i ekonomickou pochopitelnost dopadů smlouvy. Slabší strana musí být schopna reálně posoudit důsledky svého závazku.
3. **Ochrana proti překvapivým ujednáním v obchodních podmínkách (§ 1753 OZ)** – ustanovení obchodních podmínek, které si sice druhá strana nepřečetla, nicméně jej nemohla rozumně očekávat, je neúčinné, nepřijala-li ho tato strana výslovně. Zda se jedná o překvapivé ujednání, se posoudí nejen vzhledem k jeho obsahu, ale i ke způsobu jeho vyjádření. Ochrana proti překvapivým ujednáním míří především na nečekanost ujednání, ne tolik na jejich nevyváženost či nepřiměřenost.
4. **Neúměrné zkrácení (§ 1793 a násl. OZ)** – jedná se o obsahový korektiv úplatných právních jednání zatížených „vadou“, spočívající v hrubém nepoměru vzájemných plnění jakožto objektivním znaku a současně v naplnění subjektivních znaků jak na zvýhodněné straně, která věděla nebo musela vědět o skutečnosti zakládající hrubý nepoměr vzájemných plnění, tak i na zkrácené straně, která je v omylu o hodnotě vlastního plnění. Je zde velké množství aplikační výluk, které jsou věcné (pokud nelze zjistit výši zkrácení, nepoužije se při nabytí věci na komoditní burze, ve veřejné dražbě, smíšeným darováním, závazky z odvážných smluv atd. – § 1793 odst. 2 a § 1794 odst. 1) i osobní (vyloučení podnikatelských vztahů – § 1797). Neúměrné zkrácení nelze také použít, pokud zkrácený souhlasil s nepřiměřenou cenou, ač mu skutečná hodnota plnění byla nebo musela být známa (§ 1794 odst. 2). Existují zde pak zvláštní právní následky, kdy má zkrácená strana právo požadovat zrušení smlouvy a uvedení do původního stavu.
5. **Lichva (§ 1796 OZ)** – jde o další institut obsahující limit obsahu závazků, přičemž stejně jako u neúměrného zkrácení není lichva určena k řešení neekvivalentních smluv, nýbrž pouze omezuje „kořistění“ ze stavu subjektivní slabosti. Opět se zde vyžaduje hrubý nepoměr vzájemných plnění, nechrání se zde však majetkové zájmy poškozené strany, nýbrž její svoboda vyjednávání o smlouvě – subjektivní slabost na jedné straně (tíseň, nezkušenost, rozumová slabost, rozrušení nebo lehkomyšlnost) a kořistění na straně druhé (vyplývající ze spojení „někdo zneužije“). Právním následkem lichvy je potom neplatnost (vedou se diskuse, zda jde o neplatnost relativní či absolutní).
6. **Smlouvy sjednávané adhezním způsobem (§ 1798 a násl. OZ)** – úprava adhezních smluv je jedním z nejvýznamnějších ochranných institutů týkajících se obsahu závazků. V ustanovení o adhezních smlouvách nalezneme dvě jejich definice: 1) adhezní smlouva je smlouva, jejíž základní podmínky byly určeny jen jednou smluvní stranou nebo na základě jejich pokynů, aniž měla slabší strana skutečnou příležitost ovlivnit jejich obsah (§ 1798 odst. 1); 2) vyvratitelná domněnka, že pokud byl k uzavření smlouvy využit standardizovaný formulář uzavřený se slabší stranou, jedná se o adhezní smlouvu (§ 1798 odst. 2). Samotná skutečnost, že jde o adhezní smlouvu, ještě žádnou ochranu nezakládá, pouze otevírá prostor pro přezkum dané smlouvy, který je tzv. stupňovitý – ochrana transparentnosti včleňovacích doložek (§ 1799), ochrana před nečitelností či nesrozumitelností (§ 1800 odst. 1), ochrana před obsahovou nepřiměřeností (§ 1800 odst. 2). Při zjištění nedostatků je právním následkem opět neplatnost daného jednání, a to relativní.

7. **Ochrana proti nepřiměřeným úrokům (§ 1805 odst. 2 OZ)** - postihuje jednání věřitelů, kteří s úmyslem získat od dlužníků vyšší plnění, zvýšené o úroky, záměrně čekají s uplatněním svého práva u soudu. Platí zde tzv. pravidlo *ultra duplum*, podle kterého věřitel, jenž bez rozumného důvodu otálí s uplatněním práva na zaplacení dluhu tak, že úroky činí tolik, co jistina, pozbývá právo požadovat další úroky. Takové úroky představují jen naturální obligaci. Avšak ode dne, kdy věřitel uplatnil právo u soudu, mu opět náleží další úroky.

Interpretační pravidla představují jemnější, avšak významný nástroj ochrany slabšího subjektu. Ustanovení § 557 OZ upravuje tzv. **výklad *contra proferentem***, kdy „*připouští-li použitý výraz různý výklad, vyloží se v pochybnostech k tíži toho, kdo výrazu použil jako první.*“ Toto pravidlo reflektuje skutečnost, že obsah smlouvy je zpravidla formulován silnější stranou. Jeho aplikace vede k přenesení interpretačního rizika na toho, kdo smluvní podmínky vytvořil.

Při vyvažování zásady smluvní autonomie a ochrany slabší strany hraje zásadní roli také **soudní judikatura**. Kontrola obsahu smlouvy ze strany soudů (tzv. substantivní přezkum) se uplatňuje *ex post* a jejím cílem je posoudit, zda konkrétní smluvní ujednání nepřekračuje meze spravedlnosti. V českém právu se přitom tento přezkum opírá zejména o korektiv dobrých mravů. Kromě posilování ochrany fakticky slabšího subjektu je významným judikaturním trendem též posun od formalistického přístupu k materiálnímu posuzování smluvních vztahů, kdy se soudy nezaměřují pouze na text smlouvy, ale i na okolnosti jejího uzavření, postavení stran a skutečný obsah právního vztahu.

Současný vývoj vyvolává otázku, zda nedochází k nadměrnému oslabování smluvní autonomie. Přehnaná regulace může totiž vést až k právní nejistotě a snížení efektivity smluvních vztahů, zejména v obchodní sféře. Na druhou stranu nelze ignorovat reálné nerovnosti mezi kontrahenty, které by bez právní ochrany vedly k systémové nespravedlnosti. Klíčovým problémem je nalezení rovnováhy mezi těmito hodnotami - právo by mělo chránit slabší stranu, aniž by zcela eliminovalo odpovědnost jednotlivce za vlastní jednání.

Závěrem lze shrnout, že napětí mezi smluvní autonomií a ochranou slabší strany představuje jeden z ústředních problémů moderního kontraktačního práva. Současná právní úprava se snaží nalézt rovnováhu mezi těmito principy prostřednictvím kombinace kogentních pravidel a judikaturního výkladu. Trend posilování ochrany slabší strany je legitimní reakcí na společenský vývoj, avšak jeho aplikace musí být citlivá a diferencovaná. Zachování **smluvní autonomie jako vedoucího principu** zůstává nezbytnou podmínkou efektivního fungování soukromého práva.

Mgr. Lucie Krajíková,
právník

[Advokátní kancelář JELÍNEK & Partneři s.r.o.](#)

Pardubice - Dražkovice 181
533 33 Pardubice - Dražkovice

Truhlářská 1108/3
110 00 Praha 1

Tel.: +420 466 310 691

e-mail: advokati@advokatijelinek.cz

© EPRAVO.CZ - Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Nový zákon o veřejných dražbách, aukce a obálkové metody](#)
- [Pohled přes hranice - natáčení pornografických klipů jako důvod výpovědi z nájmu bytu](#)
- [Nařízení EU o umělé inteligenci a jeho dopady na využití jazykových modelů v advokátní praxi](#)
- [Revize zájezdové směrnice: co přináší, co hrozilo a co to znamená pro praxi](#)
- [Kupní smlouva o převodu nemovitosti bez uvedení výše kupní ceny](#)
- [Druhá „tlačítková novela“: povinné tlačítko pro odstoupení od smlouvy](#)
- [Souhlas s veřejným užíváním pozemku jako překážka nároku na bezdůvodné obohacení - nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2541/25](#)
- [Kupní smlouva bez přesného určení kupní ceny](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 36.: Doložka o mlčenlivosti](#)
- [Detekce podezřelého obchodu v kontextu hazardních her](#)
- [AI omnibus](#)